

ULUSAL EGEMENLİK KAVRAMININ DÖNÜŞÜMÜ, AZINLIKLAR VE TÜRKİYE

(Lozan Barış Antlaşmasına ve Azınlık Kavramıyla İlgili
Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi İçtihadına Özel Vurguyla)

Prof. Dr. Baskın Oran^()*

GİRİŞ: ULUSAL EGEMENLİK KAVRAMI VE DÖNÜŞÜMÜ

Ülkemizde Ulusal Egemenlik (UE) kavramı bugünlerde büyük tartışmalara sahne oluyor. Anayasa Mahkemesi'nin kuruluş yıldönümünde bu konunun ele alınıyor oluşu boşuna değil.

Bu tartışmaların nedeni şu: Özüde tamamen bir modernleşme projesi ("Muasır Medeniyet") olan Kemalizm'in kimi yorumcuları, bu modernleşme projesinin terminal istasyonu olan Avrupa Birliği'ne girmek için gerekli olan egemenlik devri kavramına karşı çıkıyorlar. Bunun Kemalizm'i inkar olacağını düşünüyorlar.

Bu nedenle, UE kavramını ve sonuçlarını tartışmak özel bir önem kazanıyor.

17. yüzyıldan beri Ulusal Devletin (yani, merkeziyetçi krallığın), 19. yüzyıldan beri de Ulus-Devletin (yani, tek bir etnik gruptan oluştuğunu varsayan devlet biçiminin) olmazsa olmaz parçası sayılan UE kavramı, içe ve dışa dönük olmak üzere iki farklı anlam ifade eder.

UE'nin içe dönük anlamı, toplumun yüce sadakat odağının yalnızca "ulus"a yönelik olması anlamındadır. Ulus, bu egemenliği seçtiği temsilciler (Yasama) eliyle kullanır.

UE'nin bu anlamının kökleri 19. yüzyıl batı Avrupasındadır ve dolayısıyla bu kavram artık anakronik (bugünle uyumsuz, geride

^(*)Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye) Uluslararası İlişkiler Profesörü.

¹ Yüce Sadakat Odağı kavramı için bkz. Baskın Oran, "Kemalizm, İslamcılık, Küreselleşme (Türkiye'de 'Yüce Sadakat Odağı' Kavramı Üzerine Düşünceler)", Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 54, no.2 (Nisan-Haziran 1999), s.133-162.

kalmış) duruma düşmüştür. Bugün artık bu egemenliği kullanmanın en azından üç önemli sınırlaması vardır:

1) Ulus, bunu Yürütme ve Yargı ile paylaşarak kullanır;

2) Ülkedeki sınıf yapısı bu kullanımı etkiler, yani sınıflardan birinin ötekilerden fazlasıyla güçlü olmadığı durumlarda ulusun temsili bir bütün olarak daha doğrudan gerçekleşir (“İç Görelî Özerklik” kavramı²) ve tabii, *vice versa*;

3) En önemlisi: Ulus’un temsili (yani, demokrasi), 19. yüzyılda “çoğunluğun iradesi” anlamını taşımışken, 21. yüzyılda “alt-kimliklere saygı” anlamına dönüşmüştür. Artık çoğunluk, bir diktatör gibi her istediğini yapmamaktadır; toplumda her türlü azınlığı temsil eden düşünce, talep, çıkar vs.’yi dikkate almak artık demokrasinin temel direği ve ulus bütünlüğünün temel ilkesi haline gelmiştir. Ulus-devlet, asimilasyoncu devlet anlamında, artık ölmüştür.

UE’nin dışa dönük anlamı ise şudur: Devletin, yalnızca kendi taahhütleri (ör. antlaşmalar) çerçevesinde sınırlanabilen bağımsızlığı.

UE’nin bu anlamının da kökleri, mutlakiyetçi/merkezî devlet modelinin belirlediği 17. yüzyıl batı Avrupasındadır ve dolayısıyla kavram yine anakroniktir. Bugün artık UE’den değil, ancak “Dış Görelî Özerklik”ten söz etmek mümkündür. Çünkü devletin diğer devletler karşısındaki gücü, bölgesel ve evrensel güç dengesi, ve hepsinden de önemlisi, uluslararası sistemin yapısı gibi birçok unsur bu kavramın kullanımını sınırlar.

Bu yazının anahtar kavramı, UE’nin bu iki anlamının kesişme noktasıdır: **Azınlık kavramı**. Azınlık kavramı ve politikası, konumuz bakımından iki temel açıdan öne çıkmaktadır. Başka bir deyişle, azınlıklar konusu kimi durumlarda devlet için iki açıdan zafiyet yaratabilir:

1) İçte zayıflık yaratabilir: Bir devletin azınlıklarına hakkaniyete ve hukuka uygun davranmaması o ülkedeki oydaşmayı bozmakta, ulusun oluşturucu unsurları arasında her düzeyde çatışma çıkarmakta, dolayısıyla ulusal gücü azaltmaktadır;

² İç Görelî Özerklik ve Dış Görelî Özerklik kavramları için bkz. B. Oran, “Devletin İç ve Dış Görelî Özerkliği” kutusu, B. Oran (ed.), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Yedinci Basım, Cilt I (1919-1980), İstanbul, İletişim Yayınları, s.40.

2) Dışa karşı zayıflık yaratabilir: Batının üç küreselleşme dalgası halinde (1490'lar, 1890'lar ve 1990'lar) dünyayı etkisine alması üzerine, azınlıklara saygı kavramı özellikle 1990'lardan sonra uluslararası ilişkilerin standart bir "olmazsa olmaz" koşulu haline gelmiştir. Bunun sonucu olarak, bu uluslararası standarda uymayan ülkeler gittikçe yoğunlaşan biçimde dış müdahaleyle karşılaşmakta, bunların ulusal egemenlikleri yıpranmaktadır. 17. yüzyılda devletin içe nasıl muamele ettiği (iç UE) değil, dışta ne kadar güçlü olduğu (dış UE) önemliydi; oysa 21. yüzyılda dış açıdan egemenlik artık iç açıdan egemenliğe bağlı hale gelmiştir. İçe yönelik UE yani demokrasi sağlamsa (ki, bu sağlamlık meşru olmak ve asimilasyon politikası izlememek anlamındadır), dışa yönelik UE (bağımsızlık) kolaylaşmaktadır çünkü uluslararası ortamdan daha az müdahale gelmektedir. Ör. Karakollarda görülen işkence olayları Türkiye'yi bir Batı müdahalesine maruz bırakmaktadır; eğer recm (zina yapan kadının taşlanarak öldürülmesi) olayları görülmüş olsaydı bu müdahale oransız derecede daha yoğun olacaktı.

Bu durumda, şu sonuca rahatlıkla varabiliriz: Günümüz dünyasında UE'nin dışa yönelik tarafı hâlâ zora (güç unsuruna) dayandığı zaman sağlam olmaya devam etmektedir ama, içe yönelik anlamı tam tersine zora dayanmadığı zaman sağlam olmaktadır. Büyük dönüşüm budur. UE konusunun anlaşılmasında en önemli nokta budur.

BİRİNCİ BÖLÜM: AZINLIK KAVRAMI VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMASI: LOZAN

Günümüzdeki anlamıyla azınlık, ulusun çoğunluğundan farklı nitelikler taşıyan (nesnel unsur) ve bu nitelikleri kimliğinin vazgeçilmez parçası sayan (öznel unsur) ve başat olmayan küçük gruptur.

Türkiye'nin 1923 Lozan Antlaşmasından kaynaklanan resmî azınlık tanımı ise, bu antlaşmanın uluslararası güvence altına aldığı tek azınlık türüne ilişkindir: gayrimüslim Türk yurttaşları. Hatta Türkiye, imzaladığı uluslararası insan ve azınlık hakları sözleşmelerine "ihtirazi kayıt" biçiminde eklediği ama uluslararası pratikte bir sonuç doğurmayan bir "Yorum Beyanı"yla bu resmî tanımı daha da daraltmaktadır: "*Türkiye Cumhuriyeti, bu Sözleşmenin xxx maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923*

tarihli Lozan Barış Andlaşması ve Eklerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar.”

Bu “Yorum Beyanı”nın söylediği şudur: Türkiye’nin katıldığı sözleşmelerde getirilen haklar eğer Türk anayasası tarafından yasaklanan haklardansa veya Lozan’da azınlık kabul edilenler dışındaki kimselere de haklar getiriliyorsa, bunlar kabul edilemez. Oysa, özellikle 1990 sonrası dünya gelişmeleri sonucu azınlık hakları hem coğrafi açıdan çok genişlemiş hem de nitelik bakımından çok derinleşmiştir ve bu süreç hızla devam etmektedir³. Bu durumda, iki önemli saptama yapmak mümkündür:

1) Türkiye’nin sınırlayıcı tutumu, dünyadaki eğilimlere gitgide ters düşmektedir. Lozan’dan bu yana seksen yıl geçmiştir. Bu süre

³ Genişlemenin nedenleri şöyle özetlenebilir: Sovyet Bloğunun çökmesi sonucu Doğu Avrupa ülkelerinin genellikle uluslararası örgütlere ve özellikle de AK’ye ve AB’ye girmek istemeleri üzerine insan ve azınlık haklarını benimsemeleri; Asya ve Afrika ülkelerinden Avrupa’ya gelen göç dalgalarının kalıcı nitelik kazanması üzerine Avrupa’da fiili azınlıkların oluşması ve sonuçta bunların çeşitli haklar kazanması; esas olarak küreselleşmenin getirdiği etkiler sonucu Üçüncü Dünya ülkelerinin hem Batının demokratikleşme taleplerine açılmaları hem de çok partili rejime geçme sonucu insan haklarına göreli olarak önem veren daha açık toplumlar haline dönüşmeleri.

1990 sonrası insan ve özellikle de azınlık haklarındaki derinleşmenin belirtileri ise şunlardır: “Ayrımcılığın önlenmesi”nden “azınlıkların korunması”na doğru bir gidiş başlamıştır; azınlıkların korunması eskiden devlete azınlıklara ayrımcı davranışlardan kaçınma gibi “pasif, negatif” bir görev yüklerken, artık devlete azınlık haklarını özel olarak korumak ve hatta bu korumanın koşullarını yaratmak gibi “aktif, pozitif” bir görev yüklemektedir; yalnızca vatandaşların azınlık sayılmasından, vatandaş olmayanlara da kimi haklar tanınmasına doğru bir gidiş eğilimi belirlemiştir; bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı konusu AGİT düzeninde (1990 Paris Yasası) ve hatta BM düzeninde (1992 BM Ulusal yada Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi) artık o devletin takdirine bırakılmamaktadır; insan ve azınlık hakları konusunda uluslararası örgütler ve kimi devletlerin yanı sıra gönüllü örgütlerin de (NGO) ortaya çıkması, bu hakların uygulanmasını kuvvetlendirmektedir; Avrupa Konseyinin Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) adlı organının 2000 yılı içindeki son toplantılarının da gösterdiği gibi, azınlık hakkı ihlalleri gitgide ırkçılıkla aynı kaba konmaya başlanmıştır; belki de en önemlisi, AGİK 1991 Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısından bu yana ulusal azınlıklar konusu artık “ulusal yetki”ye (*compétence nationale, domestic jurisdiction*) girer kabul edilmemektedir.

içinde hem azınlığın etnik-dilsel-dinsel biçiminde üçlü bir ölçütle tanımlanması kemikleşmiş ve evrensel kabul görür olmuştur, hem de BM’de ve artık bir tür BM halini almış olan AGİT düzeninde bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı veya hangi tür azınlık bulunduğu hususu artık ilgili devletin takdirine bırakılmamaktadır. Genel eğilime göre, azınlığın “varlığı” sorunu o devletin iradesinden bağımsızdır; bir ülkede azınlık bulunup bulunmadığı o devlete sorulmamakta ve objektif bir durum/gerçek olarak telakki edilmektedir. Eğer etnik-dilsel-dinsel bakımdan farklılık gösteren ve bu farklılığı kimliğinin ayrılmaz parçası sayan gruplar varsa, o devlette azınlık olduğuna hükmedilmektedir. Zaten, bu üçlü ölçüte dayanan AGİT metinlerinin, örneğin 1990 Paris Yasası’nın (Paris Şartı’nın) altında Türkiye’nin de imzası bulunmaktadır.

Diğer yandan, Türkiye’nin taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), azınlık haklarından söz etmemekle birlikte, azınlık haklarının bir parçası olduğu insan haklarını uygulama bakımından Türkiye’nin denetçisi durumundadır. Nitekim, Üçüncü Bölümde göreceğimiz gibi, Anayasa Mahkemesi’nin azınlıklar konusunda verdiği parti kapatma kararlarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından AİHS’nin 11. maddesine aykırı bulunması, Türkiye’nin 1923’e dayanan tutumunun 21. yüzyıl başında yetersiz kaldığını göstermektedir.

2) Türkiye, Lozan’ı da gerektiği gibi uygulamamaktadır. Bu konuda birbirinden önemli iki şey söylenebilir:

a) Gayrimüslimlere getirilmiş haklar tam olarak uygulanmamaktadır:

Lozan’ın hiçbir yerinde Ermeni, Rum ve Musevi adı geçmediği ve azınlık hakları “gayrimüslimler”e verildiği halde, bu haklar yalnızca bu üç büyük azınlığa tanınmaktadır. Örneğin, en eski Hıristiyanlar olan Süryaniler, Lozan md. 40’ta sözü edilen “(...) *her türlü okullar (...) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak (...)*” hakkından yoksundurlar. Yine örneğin, Ocak 2003’te başlayan uygulamaya varıncaya kadar, Süryanilerin ve benzeri ufak Hıristiyan grupların vakıfları tanınmamıştır.

Bu vakıflar konusunda “1936 Beyannamesi” diye ünlenen konu, bu hukuk dışı uygulamayı özellikle temsil eder niteliktedir⁴. Devrim

⁴ Bu konuda bkz. Yuda Reyna ve Yusuf Şen, *Cemaat Vakıfları ve Sorunları*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1994, s.28-33. Bu konudaki

kanunları arasında 1936 yılında yürürlüğe giren ve şu anda da (Nisan 2003) yürürlükte olan Vakıflar Kanunu, tüm vakıflardan, ellerindeki taşınmazların listesini gösteren bir mal beyannamesi istemiştir. Rejimin amacı, İslamcıların ekonomik kaynaklarını kurutacak düzenlemeler yapmaktır. Fakat Atatürk'ün ömrü yetmemiştir ve beyannameler unutulmuştur.

Kıbrıs sorununun iyice alevlendiği 1970'lerden itibaren Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM), Gayrimüslim Türk Vakıflarının vakıfnamelerini istemeye başlamıştır. Oysa bunların vakıfnameleri yoktur, çünkü Osmanlı dönemindeki usule göre bunların her biri ayrı bir padişah fermanıyla kurulmuştur. Bu yönde aldığı cevap üzerine VGM, 1936'da verilen beyannameleri bu vakıfların vakıfnamesi sayacağını bildirmiş ve bu vakıfların 1936 yılından sonra edindiği taşınmazlara el koymaya başlamıştır. Çünkü, VGM'ye göre, bu taşınmazlar 1936 mal beyannamesinde kayıtlı değildir ve bu mal beyannamesinde bu vakıfların taşınmaz edinebilecekleri konusunda bir hüküm de bulunmamaktadır.

1936'nın sadece bir taşınmaz listesi olmak nedeniyle böyle bir hususu içermesinin mümkün olmadığı itirazı durumu değiştirmemiştir ve iktisap biçimi (satın alma, bağış, piyango, vasiyet, vb.) ne olursa olsun, 1936'dan sonra edinilen taşınmazlara el koymaya devam edilmiştir. Hem Lozan'ın hem de mülkiyet hakkının bir ihlali olarak el konulan mallar, onları satmış sahiplerine veya onların mirasçılarına bilabedel iade edilmiş, mirasçının bulunmaması halinde ise yine bilabedel Hazineye aktarılmıştır. 1970'lerin başında devreye giren bu ayrımcı uygulama, Üçüncü Bölümde de göreceğimiz gibi ancak Ocak 2003'te çıkartılan AB Uyum Paketiyle resmen ve hukuken sona erdirilecek, fakat fiiliyatta devam etmesi önlenemeyecektir.

b) Lozan'ın Azınlıkların Korunması başlıklı III. Kesiminde gayrimüslimler dışındaki kimi gruplara da haklar getirilmiştir ama devlet bunları kabul etmemekte ve uygulamamaktadır.

Lozan'a göre yalnızca gayrimüslimler azınlık sayılır ama, sözü edilen III. Kesimde yalnızca gayrimüslimlere hak getirilmiş değildir. Gayrimüslimler dışında ayrıca üç gruba derece derece haklar getirilmiştir. Bu dört hak grubu şöyle sıralanabilir⁵:

Yargıtay Kararları Üçüncü Bölümde incelenecektir.

⁵ B. Oran, "Bir İnsan Hakları ve Çok Kültürcülük Belgesi Olarak 1923 Lausanne Barış Antlaşması", Kopenhag Kriterleri, (Yayına Hazırlayan: İbrahim Kaboğlu), İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi

A Grubu: Gayrimüslim TC yurttaşları (md.38/3, 39/1, 40, 41/1 ve 2, 42/1, 43). Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca diğer üç grubunkileri de içermektedir.

B Grubu: Türkçe'den başka bir dil konuşan TC yurttaşları (Md.39/5). Bu grubun hakları, doğal olarak, C ve D gruplarınınkini de içermektedir.

C Grubu: Tüm TC yurttaşları (Md.39/3 ve 4). Bu grubun hakları, doğal olarak, D grubununkileri de içermektedir.

D Grubu: Türkiye'de oturan herkes (Md. 38/1 ve 2, 39/2). Bu grubun hakları bunlardan ibarettir.

Lozan bu dört gruba farklı farklı, ama 37. madde gereği hiçbiri hiçbir işlemle geri alınamayacak haklar getirmiştir. Bunlar arasında gayrimüslimlerin yalnızca iki ayrıcalığı vardır: En fazla hakka sahip olmak ve Md. 44/1 hükmü gereğince hakları uluslararası garanti altına konmuş olmak. Ama bunun dışında, gayrimüslimler Lozan'ın bu Kesiminde hak sahibi kılınan dört gruptan yalnızca bir tanesidir. Kesim, görüldüğü gibi, "Tüm Türk yurttaşları"na ve hatta "Türkiye'de oturan herkes"e bile hak getirmektedir. Bu durumda, Kesim bu haliyle hem bir azınlık hakları, hem de bir insan hakları metni niteliği taşımaktadır⁶. Bu durumu en iyi biçimde Md. 39/4'te görebiliriz.

Yayını, Kasım 2001, s.210-219.

⁶ Türkiye'de yıllardır ileri sürmekte olduğum bu önemli sonuca itiraz eden ve Lozan'ın yalnızca gayrimüslim azınlıkların haklarını ortaya koyan bir metinden ibaret olduğunu iddia edenlerin savları şu noktalara dayanmaktadır:

1) Kesimin başlığının "Azınlıkların Korunması" olduğu hususu: Oysa, Kesimin başlığının böyle olmasının çok net ve temel nedenleri vardır: Bir kere, Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler, esas amaç olarak, Birinci Dünya Savaşını çıkaran iki önemli nedenden biri olan orta ve doğu Avrupa azınlık sorunlarını halletmek için yola çıkmışlardır. Ama, bu arada bu ülkelerde oturan herkese de haklar getirmişlerdir. Bunda, bu ülkelerde ticaret yapan kendi vatandaşlarını koruma endişesinin önemli rol oynadığı görülmektedir (bkz. Lozan görüşmeleri, 23 Aralık 1923 tarih ve 9 sayılı tutanak, Seha L. Meray (çev.), Lausanne Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım I, Cilt 1, Kitap 2, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1970, s. 206).

İkincisi ve çok daha önemlisi, "insan hakları" terimi 1789'la birlikte dünya siyaset bilimi literatürüne yerleşmiş olmakla birlikte, yalnızca ulusal alanla sınırlı kalmıştı. Bu terim uluslararası sözleşme ve

Md. 39/4'ün Önemi

Md. 39/4'ün tam metni şöyledir: *“Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.”*

Günümüzde genellikle kültürel haklar, özellikle de Kürtlerin radyo ve TV yayını yapıp yapamayacakları tartışması sonucu ayrı bir

belgelere ilk defa ancak İkinci Dünya Savaşı ertesinde BM Antlaşmasının 1/3 maddesiyle girecektir. Yani Birinci Dünya Savaşı ertesinde insan hakları terimi uluslararası planda söz konusu değildir. Dolayısıyla, Kesimin adında geçmesi olanaksızdır.

Üçüncüsü, “azınlık” terimi spesifik (özel) değil, jenerik (genel) bir terimdir. Bir antlaşma 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi bağlamında yorumlanırken, onda yer alan jenerik-olmayan terimler antlaşmanın yapıldığı tarihteki olağan anlamlarında alınır. Fakat jenerik terimlere verilecek olağan anlamın yalnızca o antlaşmanın yapıldığı tarihteki anlamla sınırlı tutulması yeterli değildir; bu tür terimlerin olağan anlamı, zaman içinde uluslararası hukukta meydana gelen gelişmelerin ışığında belirlenmek zorundadır. Nitekim, Uluslararası Adalet Divanı, Yunanistan’ın Türkiye aleyhine açtığı Ege Denizi Kıta Sahaneliği davasında verdiği 1978 kararında (para. 77-80), “Yunanistan’ın teritoryal statüsüne ilişkin uyuşmazlıklar” ifadesini yorumlarken, bu terimin (Yunanistan’ın iddiasının aksine) 1928 veya 1931’deki anlamının değil, hukuktaki gelişmeleri izleyerek 1978’de sahip olduğu anlamın esas alınarak yorumlanması gerektiğini bildirmiştir (Prof. Turgut Tarhanlı’yla 10 Şubat 2003 tarihli görüşme).

2) Lozan tutanaklarında, hakların yalnızca gayrimüslim azınlıklara getirildiğine ilişkin sözler bulunduğu hususu (bkz. Meray, agy, s. 309-310):

Oysa, Lozan’da hakların yalnızca gayrimüslimlere getirildiği iki nedenden ötürü yanlıştır. Birincisi, hukukun genel ilkelerine ve ayrıca Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Md. 32’ye göre, hazırlık çalışmalarına ve tutanaklara ancak antlaşma metni açık olmadığı zamanlar başvurulur. Oysa Md. 37 ve 39 metinleri herhangi bir tereddüde yol açmayacak kadar açıktır. İkincisi, bu sözlerden kasıt, “uluslararası garanti altındaki” azınlık haklarıdır, çünkü o dönemde “azınlık hakları” denilince kastedilen yalnızca budur. Bu konuşmalarda sözü edilen “koruma tedbirleri” de, dönemin azınlık hakkı anlayışının en belirgin özelliği olan “MC garantisi” anlamındadır. Yine daha önce belirtilmiş olduğu gibi, Kesim III’ün Md. 44/1’indeki uluslararası garanti yalnızca gayrimüslimler için verilmiştir; yukarıda sözü edilen diğer üç hak grubuna getirilmiş haklar için böyle bir garanti söz konusu değildir.

önem kazanan bu fıkra hakkında üç önemli noktaya değinmek gerekir:

Birincisi, fıkra, bütün Türk yurttaşlarına istedikleri herhangi bir dili, resmî daireler dışındaki herhangi bir zaman ve mekanda kullanma hakkını vermektedir. Çünkü madde, yazıldığı 1922 tarihinde ve kabul edildiği 1923 tarihinde dilin bilinen her türlü kullanımını sıralamış durumdadır ve resmî daireler dışarıda tutulacak olursa bu listede bulunmayan bir dil etkinliği düşünmek zordur.

İkincisi; o tarihte düzenli radyo yayıncılığı yalnızca ABD'de bulunmaktadır, televizyon ise kavram olarak bile mevcut değildir. Fakat burada kullanılan "*basın ya da her çeşit yayın konuları*" terimi her türlü yayıncılığı içine aldığından, Md. 39/4'ün hükümlerinin radyo ve TV yayınlarını da kapsadığı yorumu rahatlıkla yapılmalıdır⁷.

Lozan'da hangi gruplara hangi hakların getirildiği tartışması konusunda; uluslararası hukuk, Lozan'ın müzakere edildiği dönem ve müzakerenin tarihçesi, Antlaşmanın lafzı ve ruhu, Antlaşma hükümlerinin anlamı ve amacı gibi hususların günümüz bilgisi ve bilinciyle incelenmesiyle çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1) Lozan'da kabul edilen azınlık tanımı ile Lozan'da getirilen hakları birbirine karıştırmamak gerekir. Lozan yalnızca

⁷ Bu söylediklerime karşı, imzacı tarafların amacının Türkiye'deki Kürt vb. farklı anadil konuşan gruplara hak getirmek olmadığını ve bu konuda da tutanaklara başvurmak gerektiğini söyleyenler çıkabilir ve sözlü olarak çıkmaktadır. Oysa, Konferansın ilgili komisyonunda bu konuda tartışma olmamıştır. Şu basit gerçekten ki, Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan azınlık koruma antlaşmalarının ilki ve şablonu olan Polonya Azınlıklar Antlaşmasının 7/3 maddesinden aynen aktarılan Lozan Md. 39/4 metni, aynı zamanda TBMM Hükümeti heyetinin de teklifidir.

Tabii, yanlış anlamalara yol açmayı önlemek için hemen hatırlatılmalı: Md. 39'un 4. ve 5. fıkraları dışında Kürtler (ve anadili Türkçe olmayan başka Müslüman Türk yurttaşları) Lozan'da herhangi bir pozitif hak sahibi değildirler ve aynen diğer Müslümanlar gibi onların da sahip oldukları haklardan hiçbiri uluslararası güvence altında bulunmamaktadır. Zaten, uluslararası güvenceyi sağlayan MC bugün artık yoktur ve uluslararası planda onun yerine geçen BM'nin bu konuda yetkili olduğunu iddia etmek zordur. Ama, daha önce de belirtildiği gibi, bütün bu haklar Türk ulusal hukuk sistemi altında geçerlidir.

gayrimüslimleri azınlık olarak tanımlayan, ama başka gruplara da (uluslararası garantiye girmeyen ama iç hukuka giren) kimi haklar getiren bir antlaşmadır.

2) Dolayısıyla, Md. 39/4'ün Kürtler gibi Müslüman gruplara haklar getirdiğine ilişkin yorumlar doğrudur. Md. 37'ye göre hiçbir resmî işlemle değiştirilemeyecek olan bu madde, Türkiye'de Türkçe'den başka dillerde radyo-TV yayını yapılıp yapılamayacağına ilişkin süregelen tartışmaya net cevap getirici niteliktedir.

3) Bu yorumun kabul edilmesinin Türkiye'nin resmî tezleri açısından tereddüt uyandırabilecek herhangi bir yönü bulunmamaktadır, çünkü 39/4'ün getirdiği haklar/özgürlükler azınlıkları değil "Tüm Türk yurttaşları"nı ilgilendirmektedir.

4) Md. 39/4'ün bu anlamı, Türkiye'nin dört açıdan çok işine yarayacak bir nitelik taşımaktadır:

Birincisi, Türkiye eğer AB'ye girecekse, zaten şu anda uluslararası planda dikkate alınmayan "Yorum Beyanı"nda ileri sürdüğü hususlardan vazgeçmek zorunda kalacaktır. Zaten 1982 Anayasası bugüne kadar defalarca değiştirilmiştir ve artık "dikiş tutmadığı" kabul edilen eskimiş bir kumaştır.

Yorum Beyanında yapılacak muhtemel değişikliğin AB zoruyla değil, Türkiye'nin kendi iradesiyle yapılmış olması ulusal egemenlik kavramı bakımından önemlidir ve bunun da yurt dışında "Türkiye'nin "Kurucu Antlaşması" olan Lozan'ın uygulanması" biçiminde takdimi devletin prestijini kurtaracaktır. (Lozan Türkiye devletinin kurucu antlaşmasıdır çünkü Türkiye Cumhuriyetinin 29 Ekim 1923'te kurulmuş olmasına karşılık, Türkiye Devleti Lozan'ın uluslararası tanınmasıyla yani Antlaşmanın imzalandığı 24 Temmuz 1923 tarihinde kurulmuştur; ondan önceki adı "TBMM Hükümeti" idi. Lozan konferansına katılan Ankara heyetinin temsil ettiği tarafın resmî adı buydu).

İkincisi, Türkiye'nin gittikçe demokratikleşmesi açısından, bir gün her türlü dilde yayına geçileceği hesaplanmalıdır. Nitekim, sol uçtan başlayarak, Türkiye'de büyük burjuvazinin başlıca temsilcisi TUSİAD'a kadar kamuoyunun önemli kesimlerinin eğilimi daha şimdiden budur. Bu durumda, yurt içindeki bu nazik geçişin ülkede mümkün olduğunca tartışma ve çatışma yaratmadan yapılması isteniyorsa, Kurucu Antlaşma Lozan'ın zaten anayasa değerinde olan hükümlerinin uygulandığı gerekçesini ileri sürmek devlet için büyük kolaylık sağlayacaktır.

Tabii, burada sözü edilen “her dilde radyo-TV yayınları”nın devletin bir mecburiyeti olarak değil, “yurttaşların bir özgürlüğü” olarak algılanması gerektiğini eklemeye gerek yoktur. Yani, bunların devlet radyo ve TV’sinden yapılması diye bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Üçüncüsü, Türkiye’de azınlık yaratmamak açısından, bütün yurttaşlara mümkün olduğu kadar geniş özgürlükler verilmesi gerektiği açıktır. Çünkü, “negatif hak”ların (yani, *bütün* yurttaşlara verilecek olan özgürlüklerin ve hakların) genişletilmesi, kimi yurttaş gruplarının “pozitif hak” (yani, yalnızca azınlıklar gibi dezavantajlı gruplara, kimliklerini koruyabilmeleri için verilmesi gereken, çoğunluğun sahip olmadığı haklar) taleplerini önleyecektir. Ayrıca, bu grupların arkasında çeşitli niyetlerle yer alabilecek yabancı baskı gruplarının elinde malzeme birikmesi de engellenmiş olacaktır.

Nitekim, şimdiye kadar uluslararası garanti altında azınlık hakkı vermemekte direnmiş ve hatta ülkesinde azınlık bulunduğunu dahi kabul etmemiş bir ülke olan Fransa, günümüzde uluslararası garanti altında azınlık hakları vermekten yine kaçınmakla birlikte, hem bu türden hakları kendi yasalarıyla bütün yurttaşlarına yayarak “negatif hak” haline getirme politikası izlemekte, hem de azınlıkları tanımama ilkesine durmadan “esneklikler” getirmektedir⁸.

Dördüncüsü, mesele felsefi açıdan ele alındığında; Türkiye’de devletin kendi insanına daha insanca muamele yapmasının, ülkede “birlik ve beraberliğin” sağlanması bakımından da çok önemli olacağına kuşku yoktur. Çünkü bu birlik ve beraberlik, bu ülkede doğmuş ama bu ülkeden memnun olmayan, fırsatını bulduğunda hemen kaçacak “zorunlu yurttaşlar”la değil, bu ülkede yaşamaktan memnun olan “gönüllü yurttaşlar”la sağlanır. Yurttaşları memnun edecek demokratik gelişmelerin dış baskılarla değil, bizzat devletin kendi iradesiyle gerçekleşmesinin Türkiye açısından yüz ağartıcı bir durum oluşturacağı açıktır.

⁸ Bu konuda bkz. Nicole Guimezanes’in bildirisi: “Fransa ve Azınlıklar”, *Ulusal, Ulusalüstü ve Uluslararası Hukukta Azınlık Hakları (Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Lozan Antlaşması)*, İstanbul, İstanbul Barosu İnsan Hakları Merkezi, 2002, s. 285-294. (bu kitabın adı bundan sonraki dipnotlarında *Azınlık Hakları* biçiminde kısaltılacaktır).

İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE'DE AZINLIK MEVZUATI VE UYGULAMASI

Türkiye'de azınlıklar konusunda uygulanan mevzuat, ülkede azınlık kavramı ve hakları konusundaki resmî görüşten de daha kısıtlayıcı niteliktedir.

Bu politikanın temel kaynağı, Anayasa Md. 3'ün birinci fıkrasında ifadesini bulan anlayıştır: “*Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçe'dir*”. Yine Anayasa'nın 4. Maddesine göre “*değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez*” olan bu önemli fıkra, iki cümlesi ayrı ayrı ele alınarak incelenmek gerekir.

“Milletin Bölünmez Bütünlüğü” İlkesi

Biri çok doğru, biri de çok yanlış iki öğeyi birlikte barındıran bu fıkrada, Türkiye devletinin bölünmez bir bütün olarak ifade edilmesi tamamen normaldir. Hiçbir devlet bölünmek istemez ve bunun gerçekleşebileceği durumlara karşı devletin alacağı makul önlemler de tamamen meşrudur. Zaten uluslararası hukuk da bunu kabul ettiği içindir ki, azınlık haklarıyla ilgili uluslararası bütün metinlerde bu endişeyi karşılamak için iki hukuksal önlem alınır⁹: 1) “Azınlıklara mensup bireylerin hakları” denerek, hakların gruplara (kolektiviteye) değil bireylere verildiği ifade edilir; 2) “Bu haklar ülkenin toprak bütünlüğüne zarar vermemek şartıyla kullanılır” türünden bir hüküm getirilir.

Ama “milletin bütünlüğü” terimi, demokrasinin özüne karşıdır. Çünkü milletin bölünemeyeceğini, Hammurabi kayası gibi tek parça (monolitik) olduğunu söylemek, alt-kimliklerin (demokrasinin) tanınmayacağını söylemekle aynı kapıya çıkar.

Anayasanın bu fıkrasında ifadesini bulan ve milletin teklik'i ile birlik'ini birbirine karıştıran bu anlayış, 1930 modeli bir ulus-devlet ilkesinin 12 Eylül 1980 askerî darbesi tarafından elden geçirilmiş biçimidir. Bu haliyle, ülkede (Lozan'da mecburen kabul edilmiş azınlıklar dışında) azınlık olmadığı, dolayısıyla da azınlık hakları bulunmadığı önermesine kaçınılmaz olarak varmakta ve bu önermeye karşı çıkmayı da cezalandırılmaktadır. Nitekim, bu anlayış çok sayıda kanunda tekrarlanmıştır ve Türk mevzuatı 1930 modeli bir

⁹ Naz Çavuşoğlu, “Azınlık Hakları: Avrupa Standartları ve Türkiye – Bir Karşılaştırma”, *Azınlık Hakları*, s.127-128.

ulus-devlet anlayışının örnekleriyle doludur. Bunların arasında şunlar örnek olarak sayılabilir¹⁰.

3713 sayılı ve 1991 tarihli Terörle Mücadele Kanunu, Md. 1’de terörü “(...) *Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozmak (...) amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü eylemler*” olarak tanımlar. Aynı kanun Md. 8/1’in 6 Şubat 2002’de aldığı yeni biçim şöyledir:

“Türkiye Cumhuriyeti Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak amacıyla yazılı, sözlü veya görüntülü propaganda ile toplantı, gösteri ve yürüyüş yapanlar hakkında (...) hükmolunur. Bu suçun terör yöntemlerine başvurmaya özendirerek şekilde işlenmesi halinde verilecek ceza üçte bir oranında artırılır, mükerreren işlenmesi halinde ise, verilecek hapis cezaları paraya çevrilemez”.

“Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” terimi yine örneğin 2559 sayılı ve 1934 tarihli Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu Md. 8 ve Ek Md. 7’de, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu Md. 5/A’da, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun Md. 4’te, 2908 sayılı Dernekler Kanunu Md. 44 ve 55’te, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu Md. 78 ve 101’de aynen geçmektedir.

Konumuz açısından önemli olan husus şudur: Türkiye’de etnik, dinsel ve dilsel farklılıklara dayanan azınlıkların (alt-kimliklerin) var olduğu ileri sürüldüğü anda, bu “bütünlük”ün bozulmak istendiği varsayılmakta ve bunu yapanlar “bölücülük ve/veya yıkıcılık”la suçlanarak cezalandırılmaktadır. Nitekim, biraz aşağıda da görüleceği gibi, Anayasa Mahkemesi siyasi partileri hep “devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü” ilkesi ve “azınlık yaratma” yasağı dolayısıyla kapatmıştır.

Burada sözü edilen “azınlık yaratma yasağı” (ve, dolayısıyla, suç) Dernekler Kanunu’nda ve Siyasi Partiler Kanunu’nda ifadesini bulmaktadır. Dernekler Kanunu Md. 5, 2 Ocak 2003’teki değişikliğe kadar şöyledir: “*Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde ırk, din, mezhep, kültür veya dil farklılığına dayanarak azınlıklar bulunduğunu ileri*

¹⁰ Bu taramada esas olarak şu kaynaktan yararlanılmıştır: Aynur Ayzit, “Mevzuatın Görünümü”, *Azınlık Hakları*, s. 242-261. Kanunlarda 2003 yılı içinde yapılan değişiklikleri tarayarak bana yardımcı olan arkadaşlarım Kaan Esener ve Yonca Sunel’e teşekkür ederim.

sürmek veya Türk Dilinden veya kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak suretiyle azınlık yaratmak (...) amacıyla dernek kurmak yasaktır". 2 Ocak 2003'teki değişiklik sonucunda bu madde bir miktar yumuşatılmıştır: "(...) milli güvenliğe ve kamu düzenine (...) aykırı olarak; Türkiye Cumhuriyeti'nde ırk, din, mezhep ve bölge farklılığı veya bunlara dayanarak azınlık yaratmak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısını bozmak (...) amacıyla dernek kurulamaz".

Siyasi Partiler Kanunu Md. 81 ise "milletin bütünlüğü"nü azınlık kavramıyla bozulacağı anlayışını çok daha iyi yansıtmaktadır:

"Siyasi partiler a) Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde (...) farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler; b) Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler ve bu yolda faaliyette bulunamazlar".

Siyasi Partiler Kanunu'ndaki bu yasaklar, Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinden kaynaklanmaktadır. Md. 68'e göre "Siyasal partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve ulusuyla bölünmez bütünlüğüne (...)" aykırı olamaz. Md. 69'a göre "Bu nitelikteki fiillerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi" durumunda siyasi parti kapatılır.

"Türkiye Devletinin Dili Türkçe'dir" İlkesi

Diğer yandan, "devletin dili" kavramı yalnızca demokrasiye değil, doğaya da aykırıdır. Bir devletin ancak "resmî dili" olur ve onun yanı sıra o devletteki insanlar, resmî dil dahil, çeşitli diller konuşurlar ve yazarlar.

"Milletin bölünmez bütünlüğü"nü dil bağlamında korumak istemenin bir devletteki demokrasiyi nasıl sakatlayabileceği konusundaki belki en iyi örnek, 12 Eylül yönetimi tarafından çıkarılmış 1983 tarih ve 2932 sayılı yasadır. Yasa Md. 2'ye göre "Türk Devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmî dilleri dışındaki herhangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması yasak"tır. Kürtçe konuşulmasının ve yayın yapılmasının milletin bölünmez bütünlüğünü bozacağı anlayışı burada o denli güçlüdür ki, maddenin yazımında cidden büyük mesai harcanmıştır:

“Birinci resmî dil” denerek Irak’ın ikinci resmî dilinin Kürtçe olduğu ustalıklı dikkate alınmış, “Türk devleti tarafından tanınmış”lık ölçütü ise ileride kurulabilecek bir Kürdistan’ı yine ustalıklı bertaraf etmiştir. Md. 3 ise “*Türk vatandaşlarının anadili Türkçe’dir*” demektir ki, buna karşı hiçbir şey söylememeyi tercih ediyorum.

Lozan Md. 39/4’ün açık ihlali olan bu yasa 1991’de, buna dayanak oluşturan Anayasa Md. 26 (“*Düşüncelerin açıklanmasında ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılmaz*”) ve Md. 28 de (“*Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz*”) 2001’de kaldırılmıştır ama, sözü edilen anlayışın çeşitli ifadeleri birçok kanunda halen mevcuttur.

Anayasa Md. 42’ye göre “(...) *Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına anadilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez*”.

Siyasi Partiler Kanunu Md. 43/3’e göre “(...) *Aday adayları Türkçeden başka dil ve yazı kullanamazlar*”. Md. 81’e göre siyasi partiler “*Tüzük ve programlarının yazımı ve yayınlanmasında, kongrelerinde, açık veya kapalı salon toplantılarında, mitinglerinde, propagandalarında Türkçe’den başka dil kullanamazlar; Türkçe’den başka dillerde yazılmış pankartlar, levhalar, plaklar, ses ve görüntü bantları, broşür ve beyannameler kullanamaz ve dağıtamazlar*”. Bu ifadeler, Lozan Md. 39/4’ün açık ihlalidir.

1587 sayılı Nüfus Kanunu md. 16’nın “*Çocuğun adını ana ve babası koyar. Ancak milli kültürümüze (...) uygun düşmeyen (...) adlar konulamaz*” biçimindeki hükmü, bu satırların yazıldığı tarihte bile (Mayıs 2003) çocuklara Kürtçe adların konmasına engel olmaktadır ki, Türk etnik grubunun dışındaki bir etnik gruba mensup insanları devletine bundan daha yabancılaştırıcı örnek bulmak zordur. Dahası, Türkiye’de egemen olan anlayış yalnızca Kürtçe isimleri yasaklıyor da değildir; “Melisa” veya “Eftelya” gibi adların konması da yasak kapsamındadır¹¹. Yani anlaşıldığı kadarıyla temel olay, Türkiye’ye birçok kez isyan etmiş silahlı Kürt milliyetçiliğini önlemek değil, bizzat çoğulculuğu önlemektir. Bizzat farklılığın ta kendisini önlemektir. 1930 modeli ulus-devlet anlayışını aynen korumaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DE AZINLIKLARLA İLGİLİ ANAYASA MAHKEMESİ VE YARGITAY İÇTİHADI

¹¹ “Eftelya ismi de yasak”, Cumhuriyet gazetesi, 21 Ocak 2003.

Siyasi Parti Kapatmayla İlgili Kararlar ve Anayasa Mahkemesi:

Yetkileri arasında siyasal partileri kapatma da bulunan Anayasa Mahkemesi, Türkiye’de azınlıklarla ilgili olarak İkinci Bölümde sözü edilmiş mevzuatın ana eğilimini oluşturan “milletin bölünmez bütünlüğü” anlayışına dayanarak siyasi partileri kapatmaktadır¹².

Bu yöndeki ilk uygulama, Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) Temmuz 1971’de Anayasa’nın 57. maddesinde ifadesini bulan temel ilkesine (“Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği”) ve Siyasi Partiler Kanunu’nun 81. maddesindeki “*azınlıklar bulunduğunu ileri süremezler, azınlık yaratarak millet bütünlüğünün bozulması amacını güdemezler*” kuralına aykırı görüş ve tutumları nedeniyle kapatılmasıdır (Aliefendioğlu, s. 228-229).

Anayasa Mahkemesi Türkiye Emekçi Partisi’ni (TEP) Mayıs 1980’de kapatırken “(...) *bir kesim vatandaşa, kendilerinin azınlık oldukları düşüncesini yaratmaya çalışmak (...) devletin ülkesi ve ulusuyla bütünlüğü temel ilkesine kesinlikle aykırı*” düşer demiştir. Mahkeme aynı kararda Anayasa Md. 3’ün “*Resmî dil Türkçe’dir*” hükmünü de tartışmış ve bunu “*resmî yazışmalar yanında, öğretimin ve ulusal kültürün yalnızca Türkçe’ye dayanacağı, başka bir deyişle ülkedeki tek ulusal kültürün Türk kültürü olduğu*” biçiminde yorumlamıştır. Yine aynı kararda “[ulus bütünlüğünün] *Türk milliyetçiliğine aykırı biçimde din, dil ya da ırk gibi öğelere dayanarak bölünmesine yönelik davranışlara da [Anayasa] açık değildir*” denmektedir (Aliefendioğlu, s. 229-230).

Mahkemenin yine bu kararında, hukukun temel ilkelerine aykırı ve azınlık hakları açısından vahim sonuçlar doğurabilecek bir husus mevcuttur: “*Lozan Barış Antlaşmasının III. Fasıll [Kesim] hükümleriyle gayrimüslim azınlıkların varlığı tanınmış ve bunların yararlanacakları hak ve ayrıcalıklar belirtilmiştir. Konferansta uzun tartışmalar sonunda saptanan bu hükümler mütekabiliyet esasına dayanmakta ve Yunanistan’da bulunan Müslüman azınlık da aynı hak ve ayrıcalıklardan yararlanmaktadır*” (Aliefendioğlu, s. 230). Bu hükmün sonucu şudur ki, Yunanistan bir gün Batı Trakya Türk’lerine uygulamakta olduğu hakları uygulamaktan vazgeçerse, Türkiye’nin

¹² Bu konudaki örnekler esas olarak şu makaleden alınmıştır ve alındıkları sayfalar, metinde yeri geldikçe parantez içinde belirtilecektir.: Yılmaz Aliefendioğlu, “Azınlık Hakları ve Türk Anayasa Mahkemesinin Azınlık Konusuna Bakışı”, Azınlık Hakları, s.218-241

de kendi gayrimüslimlerine tanıdığı haklardan vazgeçmesi söz konusu olabilecektir!

Bir kere, Lozan md. 45 bir karşılıklılık (mütekabiliyet) maddesi değil, bir “paralel yükümlülük” maddesidir¹³. Üstelik madde, Türkiye’de gayrimüslim azınlıklara verilecek hakların, Yunanistan tarafından da kendi Müslüman azınlığına verilmesi gerektiğini söylemektedir; yani, Türkiye’ye değil Yunanistan’a yükümlülük getirmektedir.

İkincisi, Lozan md. 45’in “karşılıklılık” olarak yorumlanmasının doğru olduğunu bir an için kabul etsek bile, o zaman da bu yorum 22 Mayıs 1969’da BM tarafından kabul edilerek 27 Ocak 1980’de yürürlüğe giren Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 60/5 maddesinin ihlali olmaktadır¹⁴. Bu madde, insan hakları konusunda olumsuz bir “karşılıklılık” anlayışını kesinlikle yasaklamaktadır. Anayasa Mahkemesi’nin Viyana 60/5’i bilmemesi/dikkate almaması imkansızdır.

Anayasa Mahkemesi, Temmuz 1991’de Türkiye Birleşik Komünist Partisi’ni (TBKP) “*Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak*”tan kapatmıştır. Bu karar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından Ocak 1998’de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 11. maddesine aykırı bulunmuştur (Aliefendioğlu, s. 230-231).

Sosyalist Parti (SP) Temmuz 1992’de “*Ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğünü bozacak eylemlerle Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Yasası’na aykırılık*”tan kapatılmıştır. Mahkeme bu davada “*Ülkenin her yerinde her kökenden gelen değişik oranda yurttaş yaşamaktadır. Bilimsel yönden azınlık sayılmaya yeterli özellik ve öge yoktur*” demiştir. Karar, Mayıs 1998’de AİHM tarafından AİHS’nin 11. maddesine aykırı bulunmuştur (Aliefendioğlu, s. 231-232).

Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) Kasım 1993’te yine aynı gerekçeyle kapatılmış, Mahkeme “[partinin programı] *Türk ulusunun bütünlüğünü (...) Türk ve Kürt olarak ikiye ayırmayı öngörmektedir. Bu tür program hükümlerinin ülke ve millet bütünlüğünü yıkmayı amaçladığı açıktır*” hükmüne varmıştır. AİHM,

¹³ Turgut Tarhanlı’nın bildirisi, **Cemaat Vakıfları, Bugünkü Sorunları ve Çözüm Önerileri**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayını, 2002, s. 37.

¹⁴ Tarhanlı, aynı yapıt, aynı sayfa.

bu kararı Aralık 1999'da AİHS'nin 11. maddesine aykırı bulmuştur (Aliefendioğlu, s. 232-233).

Sosyalist Türkiye Partisi (STP) yine Kasım 1993'te programındaki kimi bölümler nedeniyle, 2820 sayılı Siyasi Partiler Yasası'nın 78/a ve 81/a,b maddelerine göre, yine "*devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozucu*" davranışları yüzünden kapatılmıştır (Aliefendioğlu, s. 233).

Demokrasi Partisi (DEP) Haziran 1994'te kapatılırken, Mahkeme aynı yorum ve tutumunu sürdürmüş ve "*...ırk ve dil farklılıklarına göre azınlık statüsü tanımak ülke ve millet bütünlüğü kavramıyla bağdaşmaz*" demiştir. Mahkemeye göre "*Devlet tek, ülke tüm, ulus bir*"dir; Lozan yalnızca gayrimüslimleri azınlık olarak kabul etmektedir (Aliefendioğlu, s. 234-235).

Yalnız Mahkeme, Lozan'ın, öngördüğü düzenlemeyle gayrimüslimlere de Müslümanların yararlandıkları medeni ve siyasi haklardan yararlanma olanağı sağladığını ve böylece yasalar önünde din ayrımı yapılmaksızın herkese eşitlik getirilmiş olduğunu söylemiştir. Bunu anlamak epey güçtür. Çünkü bütün yurttaşlara getirilen "negatif hak" ile yalnızca kimi dezavantajlı yurttaşlara (burada: gayrimüslimler) getirilen "pozitif hak" ayrımı burada hiç dikkate alınmamışa benzemektedir. Nitekim, bu kararda rastlanan "*Sınırsız hakları sınırlı haklara, ulusun kendisi olmayı azınlık olmaya dönüştürmenin anlamsızlığı açıktır*" cümlesi bunu göstermektedir.

Bütün parti kapatma iddianamelerinde aynen geçen şu sözler de, negatif-pozitif hak ayrımının Mahkeme tarafından bilinmediği/dikkate alınmadığı (ki, iki durum da birbirinden vahimdir) izlenimini bırakır niteliktedir: "*...Böylesine ayrıcalıksız konumdaki bir kısım yurttaşlar arasında, bir azınlığa mensup olduğu duygu ve düşüncesini yaratmak ve onların sınırlı haklar rejimine tabi kılınmasını, ulusun bizzat kendisi iken azınlık haline gelmesini istemek ulus bütünlüğünü bozmaktan başka biçimde yorumlanamaz*"¹⁵.

Burada, negatif/pozitif hak ayrımının bilinmemesi veya bilinmezden gelinmesinin ötesinde, daha da vahim bir durum vardır: Anayasa Mahkemesi'nin bu yaklaşımı, satır arasında, çoğunluğa mensup yurttaşları 1. sınıf ve azınlığa mensup yurttaşları da 2. sınıf saymaktadır. İster bilinçli ister bilinçsiz söylenmiş olsun (ki, bunun bilinçsiz olduğunu kabul etmek daha doğrudur), "*Ulusun kendisi*

¹⁵ Fethiye Çetin, " 'Yerli Yabancılar' ", *Azınlık Hakları*, s.80.

olmayı, azınlık olmaya dönüştürmek” gibi bir ifadenin başka bir biçimde yorumlanması epey zor gözükmektedir.

Emek Partisi (EP) de Şubat 1997’de “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü”ne aykırılıktan kapatılmıştır. Burada Mahkeme azınlık bulunduğunun belirtilmesi sonucu ulus bütünlüğünün ortadan kaldırıldığı yorumunu şu hükmüyle tekrarlamıştır:

“Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde milli veya dinî kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılığına dayanan azınlıklar bulunduğunun söylendiği, Türk dilinden veya kültüründen başka dil ve kültürleri korumak, geliştirmek veya yaymak yoluyla azınlıklar yaratarak ulus bütünlüğünün bozulması amacının güdüldüğü anlaşılmaktadır” (Aliefendioğlu, s. 236).

Anayasa Mahkemesi’nin bu kapatma kararları konusunda önemle belirtilmesi gereken iki husus bulunuyor:

1) Mahkemenin TEP konusunda verdiği karar, “azınlıklar bulunduğunu ileri sürmek” ile “azınlıklar yaratma”nın ne anlama geldiğini açıklamaktadır. Buna göre,

“(…) bir ulusun içindeki belli bir vatandaş topluluğunun dilinin ya da dininin toplumun öteki kesimlerinden ayrı olduğundan nesnel biçimde söz etmek, tek başına, bir ‘azınlık bulunduğunu ileri sürmek’ anlamına gelmez. Buna ek olarak, söz konusu topluluğun, toplumun öbür kesimlerinden ayrılan varlığını ve niteliklerini koruması ve sürdürmesi için, kendisine özel bir hukuksal güvence tanınması gerektiğinin, yani bu kimselerin ‘azınlık hukukundan yararlanmaya hak kazanmış olduklarının da açık ya da örtülü biçimde ileri sürülmüş bulunması gerekir. İşte (...) ‘azınlıkların bulunduğunu ileri sürmek’ biçiminde tanımlanan ve yasaklanan durum budur.”¹⁶

Karar buraya kadar okunduğu zaman, Anayasa Mahkemesi’nin azınlıklar konusunda çağdaş eğilimlere uygun bir tutum içinde olduğunu düşündürmektedir. Çünkü Mahkeme farklı kimlikler olduğunun ileri sürülebilmesini normal karşılamakta, bu kimliklerin “azınlık hukukundan yararlanmaya hak kazanmış olduklarının” ileri sürülmemesi (yani, uluslararası korumayı davet etmeme) durumunda “ülke ve millet bütünlüğü”nü ihlal edecek bir suç oluşmadığını kabul etmektedir. Eğer “azınlıklar bulunduğunu ileri sür”enler, bu azınlıklar

¹⁶ Çavuşoğlu, agm, s. 135-136.

için “*özel bir hukuksal güvence tanınması gerektiği*”ni de ileri sürmezlerse, bir suç oluşmamış olacaktır. Nitekim, böyle bir özel güvence (pozitif hak) tanınmasını istemek yerine, azınlık mensuplarının farklı özelliklerinin ülkede gerçek bir demokratik ortam sağlanarak (negatif hak) korunmasını istemek mümkündür ve bu seçenek çok yararlıdır. Çünkü hem azınlığın çoğunluğa hedef gösterilmesini önleyecektir, hem de ülkeye bu vesileyle demokrasi getirilmesini sağlayacaktır.

Ama, Mahkeme yukarıda bıraktığımız yerden aynen şöyle devam etmektedir:

“(...) ‘azınlıklar yaratma’ deyiminin (...) ‘azınlıklar bulunduğu ileri sürülmesi’ deyimleriyle sıkı ilişkisi göz önünde tutularak, aynı doğrultuda yorumlanması zorunludur. Böyle bir yorumla varılacak sonuç ise, ‘azınlık yaratma’ deyiminin, ancak, ‘bir vatandaş topluluğunda, azınlık hukukundan yararlanmaları gerektiği düşüncesini yaratma’ anlamına gelebileceğidir¹⁷.

Yani Mahkeme, uluslararası korumaya ileride yol açabilir ve bu koruma da Türkiye’yi parçalar diye, bir eliyle verdiğini öbür eliyle almakta ve bu yolla “ülke ve milletin bölünmez bütünlüğü”nü korumuş olmaktadır. Ama bu durumda hukukun ne hale geldiği, ayrı bir konudur.

2) Anayasa Mahkemesi, ırk ve dil farklılıklarını vurgulama yoluyla “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ilkesinin ihlal edildiğini söylerken, Türk ulusu içinde değişik etnik kökenli bireylerin bulunduğunu reddediyor değildir. Nitekim, Anayasa’nın 66. maddesindeki “*Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür*” ilkesini yorumlarken, DEP kararında, yurttaşlık ve ulusal kimliğin “*vatandaşların etnik kökenlerini yadsıma anlamına*” gelmediğini söylemiştir. Mahkemeye göre, bu konudaki “*yasal düzenlemelerin amacı ülkedeki farklılıkların ve bunların dil ve kültürlerinin yasaklanması*” değildir: “*Yasaklanan, kültürel farklılıkların ve zenginliğin belirtilmesi olmayıp, bunların Türkiye Cumhuriyeti ülkesi üzerinde azınlıklar yaratarak, ulus bütünlüğünün bozulması ve buna bağlı olarak ayrımlara dayanan yeni bir devlet düzeninin kurulması amacıyla kullanılması*”dır. Bu noktada, Mahkeme, “*başlangıçta kabul edilebilir istekler gibi görünen ayrımcılığa yönelik*

¹⁷ Aynı makale, s. 136.

kültürel kimliğin tanınması istemleri[nin] zamanla bütünden kopma eğilimine” gireceği endişesini ortaya koymaktadır¹⁸.

Bu durum, Türkiye’de azınlıklarla ilgili mevzuatın, bu mevzuatın yorumlanmasının ve uygulanmasının temel eksenini oluşturan (ve aşağıda sözü edilecek olan) bir korkunun, bütün içtihadın da temel eksenini oluşturduğunu gösteriyor: Farklı kimliklerin tanınmasının, devletin parçalanmasına yol açacağı korkusu. Bu durumda, Anayasa Mahkemesi’nin, Türkiye’de farklı etnik kökende kişilerin varlığını tanınması ile tanımaması arasında fazla bir fark olmamaktadır.

Sonuç olarak Türk Anayasa Mahkemesi, bu korkunun etkisiyle; azınlık haklarını evrensel insan hakları bağlamında değil, ulusal hukuk ve Türkiye’nin yaptığı uluslararası sözleşmeler (Lozan) bağlamında ele almakta, bu kavramı “ülkenin bölünmez bütünlüğü ve üniter devlet” ilkeleriyle çatışan bir kategori olarak görmektedir (Aliefendioğlu, s. 237). Anayasa’dan ve Siyasi Partiler Kanunu’ndan kaynaklanan bu bakış açısı, doğal olarak, devletin bu konudaki tüm tutumunu etkilemektedir.

Gayrimüslim Vakıflarıyla İlgili Kararlar ve Yargıtay:

Anayasa Mahkemesi’nin tutumunun Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu hükümlerinden kaynaklanmasına karşılık, Yargıtay’ın tutumu için böyle bir durum söz konusu değildir. Yargıtay; mevcut yasaları yorumlarken çok yerleşmiş hukuk kavramlarını bilmediği/hiç dikkate almadığı izlenimini bırakmaktadır. Aşağıdaki karar örneklerinin başka türlü düşünülmesi epeyce zordur¹⁹:

Daha önce görmüş olduğumuz 1936 Beyannamesi konusunda Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, 06.07.1971 tarihinde oybirliğiyle aldığı 4449 E, 4399 K, sayılı ilamının gerekçesinde şöyle demektedir: “Görülüyor ki, Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin gayrimenkul iktisapları men edilmiştir (...). Oysa Dairenin burada mal edinmeyeceğini söylediği tüzel kişilik, Ortodoks dininden Türk yurttaşları tarafından kurulmuş ve yönetilmekte olan Balıklı Rum Hastanesi Vakfı’dır; “yabancı” bir vakıf değildir.

¹⁸ Aynı makale, s. 127 ve 141 dn. 23, 24 ve 25.

¹⁹ Örnekler için bkz. Bkz. Reyna ve Şen, agy, s. 90-93; Fethiye Çetin, agm, s. 76-77.

Daha ilginç ve üzücü olan husus şudur ki, konu Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'na 1974 yılında geldiğinde aynı inanılması güç karar bu sefer Osmanlıca sözcüklerin yerine daha Türkçe sözcükler kullanılarak yinelenmiştir: *“Görülüyor ki Türk olmayanların meydana getirdikleri tüzel kişiliklerin taşınmaz mal edinmeleri yasaklanmıştır”* (Hukuk Genel Kurulunun 1971/2-820 Esas, 1974/505 Karar sayılı ve 08.05.1974 tarihli kararı). Ertesi yıl, Yargıtay 1. Hukuk Dairesi aynı konuda yine aynı yaklaşımı gösterecektir:

“...Gerek 16 Şubat 1328 sayılı kanun ve gerekse 2762 sayılı kanunun 44. maddesindeki koşullar dışında, yabancıların Türkiye’de mal edinmeleri yasaklanmış olup bu hükümler kamu düzeni ile ilgili olduğu için davalı kurumun bu konudaki yasa dışı eylemine davacı idarenin karşı çıkmasında ve kanunsuz tasarrufun iptali için dava açmasında kanuna aykırı bir yön yoktur. Bu itibarla yukarıda açıklanan nedenlere ve mahkeme kararında gösterilen diğer gerekçelere göre yerinde olmayan temyiz itirazlarının reddi ile hükmün onanmasına... oybirliğiyle karar verildi” (Yargıtay 1. Hukuk Dairesi, 24.06.1975, no. 3648-6594 sayılı karar).

Bu konuda Türkiye açısından daha da ilginç ve üzücü bir durum isteniyorsa, o da şudur: Balıklı Rum Hastanesi Vakfı avukatları kararın düzeltilmesi istemiyle başvurmuşlardır ve aynı Daire, bu kararını 11.12.1975 günlü ve E:975/11168; K:975/12352 sayılı kararında şöyle düzeltmiştir:

“Davalı mülhak vakfın Türk vatandaşları tarafından kurulmuş olmasına karşı[n] onama kararında ‘yabancıların Türkiye’de taşınmaz mal edinmelerini yasaklayan yasalardan söz edilmesi’ bir yanılğı sonucudur. [Bu nedenle o tümcenin] düzeltme yoluyla ilamdan çıkarılmasına, bunun dışında (...) düzeltme isteğinin reddine...”

Bu son kararın önemi şuradadır ki, Yargıtay’ın yanılğıya düşüp de Yabancı-Yurttaş ayrımını gözden kaçırmadığını, kimi Türk yurttaşlarını gayrimüslim oldukları için açıkça “Yabancı” saydığını göstermektedir.

Yargıtay’ın bu uygulaması, hemen aşağıda anlatılacağı gibi, ancak Ağustos 2002’de çıkartılan ve Ocak 2003’te düzeltilen yasa hükümleriyle son bulacaktır.

Azınlık Vakıflarıyla İlgili Son Gelişmeler

Gayrimüslimleri tehlikeli ve “yabancı” sayan zihniyet; B. Ecevit Başbakanlığında görevde bulunan DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetinin son aylarında, 03 Ağustos 2002’de 4771 tarihiyle TBMM’den çıkan AB’ye uyum yasa paketinin 4. maddesini oluşturan kanunla önemli ölçüde geriletilmiş ve gayrimüslim vakıflarının diğer vakıflarla eşitliği büyük ölçüde sağlanmıştır:

“Cemaat vakıfları, vakfiyeleri olup olmadığına bakılmaksızın, Bakanlar Kurulu’nun izniyle dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhhî ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere taşınmaz mal edinebilirler ve taşınmaz malları üzerinde tasarrufta bulunabilirler.

“Bu vakıfların dinî, hayrî, sosyal, eğitsel, sıhhî ve kültürel alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak üzere, her ne suretle olursa olsun, tasarrufları altında bulunduğu, vergi kayıtları, kira sözleşmeleri ve diğer belgelerle belirlenen taşınmaz mallar, bu Kanun’un yürürlüğe girdiği tarihten itibaren altı ay içinde başvurulması hâlinde vakıf adına tescil olunur. Cemaat vakıfları adına bağışlanan veya vasiyet olunan taşınmaz mallar da bu madde hükümlerine tâbidir.”

Bu yasanın hazırlanması ve çıkarılması sürecini yakından izleme olanağı bulduğum için şahsen biliyorum; gayrimüslim vakıflarına mal edinme ve bu mallara tasarruf izni verilirken, yukarıda sözü edilen zihniyet, “İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının izni” zorunluluğunun yasaya konması için çok uğraşmıştır. Çünkü İçişleri Bakanlığı demek polis ve istihbarat örgütleri demektir ve bu dini farklı yurttaşların “sakıncalı” olduğunun simgesidir. Dışişleri Bakanlığı da bu vakıfların “yabancı” sayıldıklarının simgesidir.

Bu vakıfların “Türkiye’ye karşı kurabilecekleri komplolar” temelinde kendini meşrulaştırmaya çalışan bu zihniyetin yaklaşımı İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı Nejat Arseven’in ve özellikle de Dışişleri Bakanlığının çabaları sonucu engellenmiş, fakat iznin Bakanlar Kurulu’ndan alınacağına ilişkin bir ibarenin yasaya girmesi engellenememiştir. Bunun hukuksal sakıncası şudur ki, Türkiye’deki diğer vakıflar mal edinirlerken ve bu mallara tasarruf ederlerken Bakanlar Kurulu’nun değil, çok daha alt düzeydeki bir kurum olan Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün (VGM) iznini almaktadırlar. Bu nedenle de, Lozan başta olmak üzere kimi uluslararası antlaşma ve sözleşmelere aykırılığın yanı sıra, Anayasa’nın 10. maddesindeki eşitlik ilkesinin de ihlalidir.

Fakat asıl sakınca, bu yasanın uygulanması için VGM’nin hazırladığı ve 04 Ekim 2002 tarih ve 24896 sayıyla *Resmî Gazete*’de

yayınlanan Yönetmelikle ortaya çıkmıştır. Zihniyetin nasıl direndiğini somut biçimde gösteren Yönetmelik, yasayla getirilmeye çalışılan eşitliği fiilen engellemek için yazılmış gibidir. Nitekim, mal edinebilmek için, gayrimüslim vakıflar, diğer vakıflardan hiçbir biçimde istenmeyen çok sayıda belge sunmak zorunda bırakılmakta, daha önemlisi, VGM'ye bu belgelerin Bakanlar Kurulu'na kadar ulaşmasını engelleyecek yetkiler tanınmaktadır. Zihniyet, bununla da kalmamış, Yönetmeliğin uygulamasını "uluslararası karşılıklılık" koşuluna bağlamıştır ki, insan hakları konusunda ve yurttaş söz konusu olduğunda karşılıklılık ilkesinin uygulanamayacağı herkesçe bilinen bir husustur. Gayrimüslim Türk yurttaşlarının "yabancı" sayıldıklarını burada bir kere daha görmek mümkündür.

Bu durumda yasa ve/veya yönetmelik ulusal ve uluslararası hukukun çok sayıda belgesini ihlal etmiştir²⁰. Bunların arasında şunlar sayılabilir: Anayasa Md. 2, 10, 35, 90/5, Vakıflar Kanunu Md. 44; 4771 sayılı kanun Md. 4; Lozan Md. 37, 39/2, 40, 42/3; AİHS Md. 14; 1969 Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi Md. 60/5.

Başbakan Ecevit yönetimindeki koalisyonun son dönemlerinde bu durumların düzeltilmesi için harcanan çabalar, 03 Kasım 2002'de yapılan genel seçimlerde büyük bir çoğunlukla iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından daha güçlü biçimde sürdürülmüştür. Özellikle, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ertuğrul Yalçınbayır'ın gayretleriyle, 4771/4 sayılı yasadaki "Bakanlar Kurulu izniyle" ifadesi "Vakıflar Genel Müdürlüğü izniyle" biçiminde değiştirilerek diğer vakıflarla eşitlik büyük ölçüde sağlanmıştır.

Bununla birlikte, aynı zihniyet bu sefer yine yönetmelik aşamasında devreye girmiş, yeni yasa için 24 Ocak 2003'te çıkartılan yeni uygulama yönetmeliği, diğer vakıflardan istenmeyen (ve daha önce engellendiğini görmüş olduğumuz) bir koşul getirmiştir: gayrimüslim vakıflarının taşınmaz mal satın alma ve onlara tasarruf etme başvuruları "gerektiğinde ilgili Bakanlık, kamu kurum ve kuruluşlarının görüşü alınarak" karara bağlanacaktır. Burada sözü edilen kuruluşlar tabii ki yine emniyet ve istihbarat kuruluşlarıdır. Bu

²⁰ Bu yönetmeliğin ayrıntılı bir eleştirisi, Resmî Gazete, 04 Ekim 2002, Sayı:24896'da yayınlanmış, Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri ve Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları Hakkında Yönetmelik ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 11.10.2002 Tarih ve 2002/3 Sayılı Genelgesi Hakkında Prof. Dr. Baskın Oran'ın Hukuki Mütalaası başlıklı belgede mevcuttur. Belge, yazarından epostayla istenebilir.

yönetmelik hükmü yasada bulunmamaktadır ve yine Anayasa ve Lozan'a kesinlikle aykırı bir durum söz konusudur.

Nitekim bu hukuksuzluk, sonucunu derhal vermekte gecikmeyecektir: 5 Mayıs 2003 tarihli *Radikal* Gazetesi'nde "Vakıflar Umduğunu Bulamadı" başlığıyla çıkan haberde altbaşlık şöyledir: "AB'ye uyum kapsamında mülke edinme hakkı kazanan cemaat vakıfları bürokrasi engeline takıldı. 1813 başvurudan 574'ü reddedildi, 579'u 'belgeler eksik', 226'sı da 'hak sahibi değilsiniz' diye geri çevrildi".

Ertesi günkü aynı gazetede aynı konuda verilen çok ilginç bir haber, bu durumun Türkiye için çok üzücü arka planını ortaya koymuştur. Milli Güvenlik Kurulu'nun 7 Nisan 2003 tarihinde Başbakanlığa yolladığı, oradan da ilgili devlet dairelerine gönderilen bir "Gizli" yazıda aynen şöyle denmektedir:

"Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün müracaatları incelemesi için tanınan 2 aylık süre son derece sınırlı olmakla birlikte, bu sürenin yasal olarak uzatılması zor olduğu için, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün birtakım idari uygulamalarla süreyi daha verimli kullanabileceği düşünülmüştür. Müracaatların bakanlık kurum ve kuruluşlarının görüşlerinin alınması ve detaylı olarak incelenmesi neticesinde cevaplandırılması uygun olacaktır".

Bu gizli yazının yukarıda siyah puntolarla vermiş olduğum ifadesi, eşine ender rastlanacak bir "üslup kıvraklığı" içinde, gayrimüslim vakıflarıyla ilgili başvuruların her türlü "idari uygulama" kullanılarak sonuçsuz bırakılmasını Vakıflar Genel Müdürlüğü bürokrasisine telkin etmektedir. Türkiye'de anayasal bir devlet kurumunun, anayasa ve yasa hükümlerinden kimi vatandaşların yararlandırılmaması için resmen çaba gösterdiğine bundan daha açık bir örnek bulmak zor olsa gerektir.

Üstelik, dinsel ayrımcılık yapılmasını isteyen kuruluş da, Türkiye'de laikliğin başlıca savunucusu olan Silahlı Kuvvetler mensuplarının çok etkili oldukları Milli Güvenlik Kurulu'dur. Nitekim, gizli yazının altındaki imza şöyledir: "Fethi Tuncel, Korgeneral, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreter Başyardımcısı".

SONUÇ: TÜRKİYE'DE AZINLIKLARLA İLGİLİ DURUMUN KURAMSAL VE SİYASAL TEMELLERİ

Bilim adamından politikacısına, gazetecisinden yüksek yargıcına kadar Türkiye’de azınlık konusu çok dar ve yanlış bir açıdan ele alınmaktadır. Bu açının temel direkleri şöyle özetlenebilir:

1) Azınlık kavramının ve hukukunun dünyadaki gelişmelerini izlemek yerine, 1923 yılına takılıp kalınmakta, üstelik 1923 Lozan da yanlış ve/veya eksik yorumlanmaktadır.

Türkiye özellikle AGİK/AGİT’le birlikte çok sayıda insan/azınlık hakları belgesine imza atmıştır. Bugün dünyada çeşitli açılardan çoğunluktan farklı olan ve bu farklılığı korumak isteyen gruplar “azınlık” olarak kabul edilmektedir. Artık bundan sonra Türkiye’nin bu gelişmeler hiç olmamış gibi davranması ne çaredir, ne de mümkündür. Sadece, dış müdahale davet edicidir.

Lozan’ın yanlış/eksik yorumlanması konusu daha önce yeterince işlendiği için burada tekrar ele alınmayacaktır. Yalnız, şu kadarını hatırlatmak gerekir ki, Türkiye’de negatif hak-pozitif hak kavramlarının bilinmemesi/bilinmek istenmemesi diye ciddi bir sorun vardır.

2) Azınlığın farklı kimliğinin kabulü ile azınlık hakları vermek aynı şey sayılmakta/sanılmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi, bunlardan birincisi nesnel bir durumdur: Belli konularda farklı bir grup varsa ve bu grup o farklılıkları kimliğinin vazgeçilmez parçası sayıyorsa, azınlık var mı yok mu diye sormak anlamsızdır; farklı bir kimlik ve dolayısıyla azınlık vardır. Oysa, azınlık hakları verip vermemek devletin bileceği bir iştir. Azınlık hakları vermemek için farklı kimlikleri tanımamak demokrasinin sakatlanmasına, o da azınlığın devlete yabancılaşmasına yol açmakta, ulusal entegrasyonu baltalamakta, ayrıca da dış müdahaleyi davet etmektedir.

3) Demokrasi talebi anlamına gelen “iç self-determinasyon” ile parçalanma anlamına gelen “dış self-determinasyon”u²¹ aynı şey sanmak sonucu, farklı kimliklerin tanınması ile devletin parçalanması aynı şey sayılmakta/sanılmaktadır.

²¹ Üç self-determinasyon türü için bkz. B.Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, 4. basım, Ankara, İmaj Yayınları, Aralık 2001, s.108-118.

4) Millet konusunda teklik ile birlik aynı şey sayılmakta/sanılmakta ve birincinin ikinciyi gitgide tahrip etmekte olduğunun farkına varılmamakta/varmak istenmemektedir.

1930'ların koşul ve kavramlarının artık AGİT sonrası dünya için tamamen değiştiğini, hatta tersine döndüğünü anlamamanın bir devlet için vahim sonuçları vardır: Bugünün dünyasında artık farklı (alt) kimliklerin tanınmasının reddi, üst kimliği temsil eden devleti parçalanma noktasına getirmektedir. Millet konusunda tekliği savunmak da milletin birliğini sabote etmektedir. Burada açıkça, alt kimlik-üst kimlik terimlerinin ve ilişkilerinin iyi anlaşılması/anlaşılmak istenmemesi söz konusudur.

5) Bir millet olarak Türklerden söz ederken, "Türk" teriminin aynı zamanda bir etnik grup anlamına geldiği görülmemekte/görmek istenmemektedir.

Aşağıda ayrıca işlenecek olan bu durum, Atatürk milliyetçiliğinde ulus inşa aşamasının (*nation-building*), esas olarak teritoryal (topraksal) temele dayanmakla birlikte, içinde kan ve hatta din temeline ilişkin önemli unsurlar barındırdığını bir türlü fark/kabul edememekten ileri gelmektedir.

Bu saptamaların bize öğrettiği temel husus şudur:

Demokrasi tahrip edilecekse veya devlet parçalanacaksa, yasaklama getirmek meşrudur ve AİHM de bunu böyle yorumlamaktadır. Fakat Türkiye'deki yasaklamaların temeli, parçalanma tehlikesi değildir. Çünkü ortada şiddete hiç başvurma durumu olmadığı zaman da farklı kimlikler yasaklanmaktadır; örneğin yukarıda da yazıldığı gibi "Melissa" adı yasaklanmaktadır. Anlaşılan devlet, "farklılıkları tanırsam ardından birtakım başka hak talepleri gelir, bunlar da parçalanmaya yol açar" gerekçesiyle, "Farklıyım" demeyi yasaklamaktadır. Yasaklanan, farklılığın ta kendisidir. Olayın temeli, 1930'ların bugün hâlâ uygulanmak istenen ulus-devlet anlayışının farklılık kabul etmemesidir.

Bu tutum; biri kuramsal diğeri de tarihsel ve siyasal olmak üzere iki temelden kaynaklanmaktadır. Kuramsal neden Türkiye Cumhuriyeti'ndeki üst kimlik-alt kimlik ilişkisidir, tarihsel ve siyasal neden de "Sevr Paranoyası".

Kuramsal Neden: Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Alt Kimlik-Üst Kimlik İlişkisi²²:

Osmanlı İmparatorluğu (Oİ) ile onun halefi olan Türkiye Cumhuriyeti (TC) arasında alt ve üst kimlikler karşılaştırması öğreticidir. Oİ'de çok sayıda alt kimlik vardı: Türk, Kürt, Gürcü, Abhaz, Ermeni, Arnavut, Rum, Musevi, vs. Bütün bunlar yönetim tarafından tanınıyordu ve daha önemlisi, bunlardan hiçbiri "Osmanlılık" biçiminde ifadesini bulan üst kimlikle özdeş olmadığı için bir sorun çıkmıyordu.

TC kurulunca, özellikle gayrimüslimleri daha azar sayıda içermekle birlikte, bu alt kimlikler tablosu aynı kalmıştır. Ama üst kimlik "Türklük" biçiminde değiştirilmiştir. Bu üst kimlik, ülkedeki alt kimliklerden en önemlisi olan "Türk" alt kimliğiyle özdeşdir. İşte bu durum, diğer alt kimliklerin ve özellikle de Kürtlerin dışlanması tablosunu yaratacaktır.

Aslında, "Türk" teriminin özü "soy"a değil, "kültür"e dayanmaktadır. Nitekim, rejimin milliyetçi ideolojiyi en katı uyguladığı 1930'larda bile, gelecek göçmenler için "Türk olmak" değil, "Türk kültürüne bağlı olmak" ölçütünü getirilmiştir. Cumhurbaşkanı M. Kemal, Onuncu Yıl Nutkunun (1933) sonunda kullandığı ünlü özdeyişinde "Ne Mutlu Türk Olana/Doğana" değil, "Ne Mutlu Türküm Diyene" diyerek, Ulusun kuruluşunda doğuştan gelen ve değiştirilemeyen "objektif kimliği" değil, kişinin iradesine bağlı olan "sübjektif kimliği" öne çıkarmaktadır.

Bununla birlikte, "Türk" terimi 1 değil 3 anlama gelmektedir: TC'ye yurttaşlık bağıyla bağlı olmanın adı, kurulma sürecindeki bir milletin adı, Orta Asya kökenli bir soyun adı.

Bunlardan birincisi, kimliğin teritoryal tanımıdır ve Türkiye gibi çok karmaşık bir toplamda ulus inşa etmenin tek yöntemidir. Fakat 1930'larda dünyada esen ırkçılık rüzgarlarından da etkilenen Türkiye, Kürt ayaklanmalarının da koşullandığı bir ortamda, zaman zaman en büyük vurguyu, ulus inşa etmenin "kan" temeli demek olan üçüncü anlama yapmıştır. Bunda, aslına bakılırsa, "Avrupa'nın hasta adamı" psikolojisinin yarattığı rahatsızlığı "demiri tersine bükerek" tedavi etme amacının da rolü vardır. Fakat bu konuda epey aşırı uygulamalar görüldüğü de belirtilmelidir. 1930'larda, Türklerin

²² Bu ilişki konusunda bkz. B.Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, s. 75 ve devamı.

“Brakisefallerin Alpli adı verilen en ileri zümresine mensup” olduğunu kanıtlamak için kafatası ölçümleri yapılmıştır. Örneğin Mimar Sinan’ın mezarı Ağustos 1935’te açılmış, iskelet üzerinde “biyolojik ve morfolojik” araştırmalar yapıldıktan sonra tekrar kapatılmıştır²³. Oysa, Mimar Sinan bir devşirme yani Müslüman yapılarak devlet hizmetine alınmış bir Hıristiyan genci idi. 1934 tarih ve 2510 sayılı İskan Kanunu “Türk Irkı” terimini kullanmaktadır. 1950’lere varıncaya kadar, askerî okullara girebilmenin bir numaralı koşulu “Türk yurttaşı olmak” değil, “Öz Türk Irkından Olmak”tır.

Bu tutum yalnızca tarihte kalmış da değildir. Bugün Türkiye’nin yurt dışındaki azınlıklarını anlatmak için çok sık kullanılan “Yurt dışındaki soydaşlarımız” sözü, Türkiye’deki kimlik tanımında “Türk soyu” ölçütünün epey güçlü olduğunu göstermektedir.

Diğer yandan, “*Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür*” (Anayasa Md. 66) dendiği anda, diğer alt kimliklere seçim hakkı bırakılmamış olmaktadır.

Dahası, bu üst kimlik, “soy” kadar “din” faktörünü de içermektedir. Millet Sisteminin hâlâ süren etkisinin sonucu, “Türk” sayılabilmek için Müslüman da olmak gerekmektedir; hatta Sünni Müslüman. Türkiye’de herhangi bir gayrimüslimden söz edildiği zaman “Türk” değil de “Vatandaş” denmesinin nedeni budur. Bugün, ne kadar okumuş ve uygar olursa olsun, hiçbir Müslüman Türk, bir gayrimüslim Türk yurttaşından söz ederken “Türk” demez; Rum, Ermeni, vs. Vatandaş der.

Bu durum sokakta adam arasında kalmamıştır. Yakın tarih içinde Türkiye’de politikalara da ciddi biçimde yansımıştır. Dine (ve hatta mezhebe) dayalı Millet Sisteminin egemen olduğu Osmanlı döneminde gayrimüslim yurttaşlara “ecanip” (ecnebler) diyen zihniyet, Cumhuriyet döneminde daha 1940’lara kadar gayrimüslim yurttaşları, nüfus kayıtlarının “Ecanip” (Yabancılar) kısmına kaydetmiştir²⁴.

Bu anlayış, gayrimüslimlere ve Dönmelere Müslümanlardan oransız derecede fazla vergi tarh eden 1942 Varlık Vergisi olayıyla doruğuna varmış, ama burada bitmemiştir. Üçüncü Bölümün sonunda görmüş olduğumuz gibi, 1936 Beyannamesi uygulaması sonucu

²³ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türk Devrimi Kronolojisi, 1918-1938, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayını, 1973, s. 373.*

²⁴ Fethiye Çetin, agm, s.70 ve 75

gayrimüslim Türk vakıflarının mal edinmesi önlenmiş, malları hukuk dışı olarak ellerinden alınmış, bu konuda verilmiş Yargıtay kararlarıyla durum 1970'lerde içtihat halini alarak devam etmiş ve ancak AB'ye uyum yasaları bağlamında yasa çıkartılarak değiştirilebilmiştir. 28 Aralık 1988'de çıkartılan "Sabotajlara Karşı Koruma Yönetmeliği"nde hangi kategorilerin sabotaj yapabileceklerini sıralarken, gayrimüslim TC yurttaşlarını da "Memleket içindeki yerli yabancılar (Türk tabalı) ve yabancı ırktan olanlar" diyerek bu kategoriye katmıştır²⁵.

Türkiye'yi aşağılayıcı bu durumun son ve çok çarpıcı örneği, 2003 yılının Şubat ayında, Üsküdar-İstanbul'daki bir gayrimüslim azınlık lisesinin okul binasının tapusunun iptali için açılan bir davadır. Hazinesinin, "Surp Haç Ermeni Lisesi Vakfı (Surp Haç Tıbrevank Ermeni Ruhban Okulu Vakfı)" adıyla belirttiği hasmına açtığı davada verdiği dilekçe aynen şu paragrafı içermektedir:

*"Ülke güvenliği açısından azınlık faaliyetlerinin kontrolü ile görevli İçişleri Bakanlığı Azınlık Tali Komisyonu'nca alınan kararda; Surp Haç Ermeni Lisesi Vakfı adı altında bir vakfın hukuken mümkün olmadığı, (...) bu nedenle vakıf olarak adına tescil ettirdiği taşınmazların tapularının iptali ile Hazine adına tescilinin sağlanması istenmektedir".*²⁶

Demek ki Türkiye Cumhuriyeti, kendi gayrimüslim yurttaşlarını, aynen sakıncalı yabancılar gibi "ülke güvenliği açısından" kontrol etmek için bir devlet kurumu bile kurmuş ve işletmektedir: Azınlık Tali Komisyonu. Devlet örgüt şemasında görülmeyen ve ne olduğu konusunda bilgi bulunmayan bu Komisyon, Türkiye'nin "ülke güvenliğini korumak" için mahkeme kararlarının gerekçesi olabilecek kararlar almaktadır. Bu, faşist olmayan bir ülke için biraz fazladır.

Sonuç olarak, "Türklük" biçimindeki üst kimlik, hem gayrimüslimleri hem de Türklere sonra en önemli alt kimlik olan Kürtleri karşısına almıştır. Oysa, üst kimlik "Türkiyelilik" biçiminde belirlenseydi, Atatürk "Ne Mutlu Türkiyeliyim Diyene" demiş olsaydı, tamamen toprak esasına (teritoryal esasa) bağlı kalınmış ve tamamen sübjektif kimlik ölçütüne uyulmuş olacağından, hiçbir alt kimlikle kuramsal çatışma ortamı yaratılmayacaktı. M. Kemal'in bütün Kurtuluş Savaşı boyunca "Türk" yerine kullandığı "Türkiye" sözcüğünü (Türkiye Halkı, Türkiye Milleti, Türkiye Ordusu, Türkiye

²⁵ aynı makale.

²⁶ Agos gazetesi (İstanbul, haftalık), sayı 361, 28 Şubat 2003

genci, vb.)²⁷ devam ettirmek, entegrasyon açısından çok olumlu sonuçlar doğurabilecekti.

21. yüzyılın eşiğinde kimi kişiler ve kurumlar, çağdaş gelişmelere uygun düşecek biçimde bu üst kimlikte bir reforma gitmek istememekte ve direnmektedir. Bu direnişi devam ettirebilmek için de, Profesör Vamık Volkan'ın "*chosen trauma*" dediği, burada rahatlıkla "mukaddes korku" denebilecek bir durumdan yararlanmak istemektedirler: Sevr Sendromu.

Tarihsel ve Siyasal Neden: Sevr Sendromu:

Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun imzalamak zorunda kaldığı bu antlaşmanın İmparatorluğu parçalamasının toplumda yarattığı psikolojik etkiler bugün de sürmektedir, hatta artmıştır. Çünkü 1970'lerde Kıbrıs sorununun yanı sıra başlayan ASALA terör eylemleri Ermenilerin, 1980'lerde başlayıp 1990'ların sonuna kadar 30.000 kişinin ölümüne yol açan PKK terör eylemleri de Kürtlerin Türkiye'den toprak kopararak 1920 Sevr Barış Antlaşmasının kadük kalan parçalamasını tamamlayacağı endişesini yaratmıştır. Irak'ın kuzeyinde ABD'nin Çekiç Güçü sayesinde kurulan Güvenli Bölge (*Safe Haven*) içinde gelişen Iraklı Kürt örgütlenmesi ayrı bir korku kaynağı olmuştur. Bu eylemlerin Batı ülkeleri ve kamuoyları tarafından sempatiyle karşılanması ise, Türkiye'nin müttefiklerinin de bu parçalanmayı destekledikleri izlenimini vererek tabloyu tamamlamış, bu sendromu paranoyaya dönüştürmüştür.

ASALA eylemleri 1980'lerin ortalarında sona ermiştir. Arkasından başlayan Ermeni Tasarıları kampanyası yıllardır tavsamış durumdadır. Şubat 1999'da PKK lideri Öcalan'ın yakalanması sonucu PKK eylemleri de bitmiştir. Fakat Sevr Paranoyası en ufak vesilede parlamaktadır.

Bunun örnekleri çoktur ve epey şaşırtıcıdır: Doğu Karadeniz'de bir Pontus Rum devleti kurulmak istendiği ve Amerikalı doktorların buna hazırlık niteliğinde olmak üzere Türk yurttaşlarından kan örnekleri almaya başladıkları, 17. yüzyılda Müslümanlığı kabul etmiş Musevilerin (Dönmeler, Sabetaycılar) gerçek kimliklerini hiçbir zaman unutmadıkları ve bugün Türkiye'de her alana gizlice egemen buldukları, ABD'nin Irak'ın kuzeyinde kurdukları Kürt

²⁷ B.Oran, Atatürk Milliyetçiliği, resmî ideoloji dışı bir inceleme, 5. baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 209-211, dn. 343a.

devletinin güneydoğu Türkiye'den toprak koparacağı, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesinin İstanbul'da evler satın alarak bir Vatikan Devleti haline geleceği, vs.

Böyle bir ortamda Türkiye'deki en masum kimlik talepleri bile Türkiye'nin parçalanmak istendiği biçiminde yorumlanarak anında bastırılmaktadır.

Görüldüğü gibi, bir yandan AB'ye girerek cumhuriyetin en temel projesi olan çağdaşlaşmayı sonuçlandırmak isteyen Türkiye, bir yandan da 1930'lardaki ideolojisinin 21. yüzyılın gelişme ve gerçekleri karşısında yetersiz kalışını 1930'daki koşulların ortadan kalktığını reddetmekle ikame etmeye çalışmaktadır. Bu, gerek iç gerekse dış politikada çıkar yol değildir. Çünkü bu tutumuyla Türkiye hem kendi yurdunda demokrasiyi geciktirmektedir, hem de uluslararası politikanın şu anda en fazla önem verdiği "azınlıkların korunması" konusunda dış müdahaleyi davet edecek biçimde davranmaktadır.

Bununla birlikte, AB'ye hazırlık süreci, Türkiye'deki azınlık hakları konusunu her şeye rağmen çok olumlu bir sürece sokmuştur. Bu süreç, 1920 ve 30'larda Kemalizm'in ülkeyi çağdaşlaştırmak için "yukarıdan devrim"le yaptığı hukuk reformlarının doğrudan devamı niteliğindedir. Bu satırların yazıldığı Mart 2003 tarihinde beş ayrı uyum paketi halinde yapılmış bulunan bu AB'ye uyum reformlarının, azınlıklar konusunu uzaktan/yakından ilgilendiren maddelerini şöyle özetlemek mümkündür:

İkinci Uyum Paketi (26 Mart 2002): Basın Yasası'nda, yasak dillerde yayın yapma konusundaki hüküm kaldırılmıştır.

Üçüncü Uyum Paketi (03 Ağustos 2002): Yabancı Dilde Eğitim ve Öğretim Yasası'nda yapılan değişikliklerle, Türk yurttaşlarınca geleneksel olarak kullanılan farklı dil ve diyalektlerin öğrenilmesindeki sınırlamalar kaldırılmıştır. Radyo ve Televizyon Kurumları Kuruluş ve Yayın Yasası'nda yapılan değişikliklerle, bu dillerde ve diyalektlerde yayın yapma sınırlamaları kaldırılmıştır. Türk Ceza Kanunu'nun 159. maddesi değiştirilerek ifade özgürlüğü AİHS normlarına getirilmiştir. Vakıflar Kanunu değiştirilerek, gayrimüslim vakıfların Bakanlar Kurulu kararıyla gayrimenkul mal edinmeleri sağlanmıştır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda yapılan ve bir yıl sonra yürürlüğe girecek bir değişikliklerle, medeni hukuk ve ceza hukuku davalarının yeniden görülebilmesi mümkün kılınmıştır.

Dördüncü Uyum Paketi ("Kopenhag Paketi", 02 Ocak 2003): Vakıflar Kanunu tekrar değiştirilerek, gayrimüslim vakıflarının gayrimenkul edinmeleri, Bakanlar Kurulu yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü iznine bağlanarak kolaylaştırılmıştır. "Cemaat Vakıflarının Mal Edinmeleri, Bunlar Üzerinde Tasarrufta Bulunmaları ve Tasarrufları Altında Bulunan Taşınmaz Malların Bu Vakıflar Adına Tescil Edilmesi Hakkında Yönetmelik 24 Ocak 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Beşinci Uyum Paketi (23 Ocak 2003): Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu değiştirilerek, paketin yürürlüğe girmesine kadar kesinleşen ve o tarihten itibaren yapılan başvurulara ilişkin davaların yeniden görülebilmesi mümkün kılınmıştır.

Bu satırların yazıldığı tarihte (9 Mayıs 2003) Altıncı Uyum Paketi'nden bahsedilmektedir. Temmuz 2003'te çıkarılacağı tahmin edilen bu pakette azınlıklarla ilgili olacağı basında bildirilen hususlar şunlardır: Türkçe'den başka dillerde yayın (radyo, TV) yapılabilmesi, ebeveynin çocuklarına Türkçe'den başka dillerde isim koyabilmesi, gayrimüslim vakıflarının mal edinebilmesi, camiden başka ibadet yerlerinin de açılabilmesi.

Görüldüğü gibi, buradaki kimi reformlar daha önceki uyum paketlerinde de vardır. Fakat bir türlü uygulanamadığı için, kanun koyucu bunları tekrar tekrar getirmektedir.

Nasıl 1920 ve 30'larda, Kemalist yukarıdan devrim programındaki reformlara şiddetli tepkiler gelmişse, burada da gelecektir ve gelmektedir. Yukarıda "Azınlıklar Tali Komisyonu"yla ilgili paragrafta da görüldüğü gibi, Sevr Paranoyasının beslediği zihniyet, reformlara halen şiddetle direnmektedir.

Fakat, Türkiye'deki mevzuatı çağdaşlaştırmamak yüzünden AİHM'nin artık Yargıtay üzerinde bir temyiz mahkemesine dönüştüğü ve AİHS'nin ihlali olarak görülen ulusal mahkeme kararlarının tekrar görülmesinin mümkün kılındığı bir Türkiye'de, artık buradan geriye dönüş, çok şükür ki, zor gözükmemektedir.